

УДК [811'373.612.2-112:2-587](497)

**“ЧЕРЕЗ СЕРБСЬКІ ЗЕМЛІ” МЕРІ ЕДІТ ДАРЕМ –
ЗАПИСКИ У КОНТЕКСТІ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МАНДРІВНОЇ НАРАЦІЇ**

Йоланта ДЗЮБА

*Гданський університет
вул. Віта Ствоша, 55, Гданськ, 8-952 (Польща)
Кафедра слов'янознавства
e-mail: filjd@univ.gda.pl*

У статті зроблена спроба у світлі характеристики метафоричної мови мандрівної реляції “Через сербські землі” (1904) Мері Едіт Дарем, у контексті європейського дискурсу на Балканах, показати намагання письменниці демегафоризувати і демістифікувати сербську територію (Сербію, Боснію і Чорногорію). Крім онтологічних метафор, традиційно присутніх в європейському мандрівному дискурсі, британська авторка оповідає барвисту ‘культурну історію’, таким чином підсилюючи екзотичне уявлення про регіон.

Ключові слова: мандрівний дискурс, екзотизація, метафоризація, когнітивний метод, перцепція.

Популярна сьогодні мова політичних метафор проявилася і в науковій рефлексії про балканський регіон. Характерні метафоричні формули “дикої”, “балканізованої” Європи, інфікованої синдромом “Руританії” (а отже, “не-Європи”), використані у цьому дискурсі, формують образ слов'янськості балканського регіону як іншої, чужої і не-самовитої. В новіших славістичних дослідженнях процесу “метафоризування Балкан” використовуються онтологічні метафоричні конструкції, що характеризують перцепцію Європи стосовно її містифікованої провінції. Науковий “дискурс про Балкани”, сформований на основі аналізу західноєвропейських мандрівних реляцій, писаних упродовж кількох століть, ініціює “візія Балканів” Марії Тодорової¹, продовжує концепція “дикої Європи” Божидара Єзерніка², розвиває “висміювання Руританії” Весни Голдсворзі³.

Метафоризування Балканів сформувалося в європейській мандрівній нарації в епоху пізнього середньовіччя⁴. Впродовж віків оповіді європейських мандрівників

¹ Todorova M. *Imagining the Balkans*. London, 1997. Польське видання: *Todorowa M. Bałkany wyobrażone / Tłum. P. Szymor, M. Budzińska. Wołowiec, 2008*. На цю тему див. також: *Koch M. “My” i “Oni”, “Swój” i “Obcy”. Bałkany XX wieku z perspektywy kolonialnej i postkolonialnej // Porównania. 2009. Nr 6. S.75–93.*

² Jezernik B. *The Wild Europe. The Balkans in the Gaze of Western Travellers*. London, 2004; польське видання: *Jezernik B. Dzika Europa. Bałkany w oczach zachodnich podróżników. Kraków, 2007.*

³ Golsworthy V. *Inventing Ruritania: The Imperialism of the Imagination*. New Heaven, 1998.

⁴ Порін.: *Паєловић М. Б. Од Есклавоније ка Југославији. Критички преглед важнијих француских текстова о југословенским крајевима и народима до 1914. с посебним освртом на књижевност. Сремски Карловци–Нови Сад, 1994; Приватни живот у српским земљама средњег века / (опрац.) С.Марјановић-Душанић, Д.Поповић. Београд, 2004.*

створювали метафоризований образ балканського регіону. Окремі реляції німців, французів⁵, голландців, британців⁶ свідчать про подібну модель сприйняття цієї території в контексті іншості/чужинності; подібним чином чужоземці фіксували свої спостереження – через експозицію екзотичності. Мова оповіді мандрівників сповнена просторової метафори та її метонімічних концептів (периферії, провінції, краю світу, анти-Європи); метафоризація застосовується при екзотизації місця і народу, яка здебільшого концептуалізована як цивілізаційна антиномія “Захід–Схід”. Це прояв євроцентризму⁷ чи орієнталізму, однак одночасно прояв антизахідної орієнтації⁸.

У XIX ст. романтичний дискурс і його політичний лексикон ініціюють новішу метафоризацію, в результаті чого до мови Європи входить нова модель образу балканського регіону. Мова цієї онтології проникає до європейської художньої літератури, впроваджуючи символіку “шляхетних дикунів” – слов'янських варварів і підтверджуючи їх репутацію як представників Сходу⁹. Політичний дискурс називає південних слов'ян слов'янами “балканськими”, “турецькими”, “угорськими” тощо. Вперше також у процесі метафоризації Балканів застосовуються гендерні символи¹⁰. В актуалізованій на початку минулого століття метафорі Сходу–Заходу фіксується просвітницьке переконання про цивілізаційну антиномічність європейського світу ще античного походження¹¹, а романтична потреба в імагологічній географії формує певну “алегоричну географію Європи”. Сьогодні Марія Тодорова фіксує інтерналізацію “зовнішнього” (західноєвропейського) способу рецепції Балканів, при цьому сама вона теж застосовує модифіковану географічну метафору (Балкани як “Захід Сходу”, чи теж “Схід Заходу”); розповідаючи про перебування як на Сході, так і на Заході, чим підкреслює “змішаний” культурний характер балканського світу.

На метафоризування простору, зорієнтоване на пізнання і виражене в символічному образі, вказували філософи культури і семіотики XX ст.¹², таку концептуаль-

⁵ В описі балканського регіону поняття “кордону” як метафори поділу світу на (пі)знаний/не(пі)знаний (цивілізований/нецивілізований) послідовно повторюється в французьких реляціях XV–XIX ст. (“турська межа”, “погранична область”, “погранична провінція”). Регіон як незнаний, а отже, культурно чужий, небезпечний, який апріорі вважається “нецивілізованим”, “диким” (“дивльи крај”), “ворожим”, жорстоким чи примітивним, зафіксований у формулі “подорож на Схід” з конотацією “подорожі у невідоме”. Цікавим прийомом цього опису є метафоризація через метонімію, вживання метафори міста як країни, екзотизація. Топос описаного у конвенції “особливості Сходу” Белграду чи боснійських міст – Сараєво і Травніка – впроваджено через романтичну літературу (див.: *Павлович М.Б.* Од Есклавіоније ка Југославији. Сремски Карловци-Нови Сад, 1994; *Приче француских путника са пута по Отоманској Босни* / (опрац.) М.Караулац. Нови Сад, 1998; *Sekeriš P.* Le Slaves du Sud dans le miroir francais (1800–1890). Beograd, 2002).

⁶ Британски путници о нашим крајевима у XIX веку / (опрац.) Б.Момчиловић. Нови Сад, 1993; *Игњачевић С.* Земља чуда у изломљеном огледалу. Југословенска тематика у модерној енглеској књижевности. Београд, 1994; *Димитић Ж.* Овде живе Срби. Страни путници и путописци о Сремским Карловцима од друге половине XV до прве половине XX века. Сремски Карловци, 2001; Београд у делима европских путописаца / (опрац.) Д.С.Костић. Београд, 2003; *Јовановић В.* Британски путници у XX веку о нама // Пут и путовање у уметности и култури / (опрац.) К.Ичин. Београд, 2003. С. 63–108.

⁷ *Delanty G.* Odkrywanie Europy. Idea, tożsamość, rzeczywistość. Warszawa–Kraków, 1999.

⁸ *Stojanović D.* The Balkans, Wars and Textbooks: The case of Serbia // Oil on Fire. Textbooks, Ethnic Stereotypes and Violence in South-Eastern Europe / Ed. W. Hopken. Hanover, 1997. P.143–159.

⁹ *Janion M.* Niesamowita Słowiańszczyzna: fantazmaty literatury. Kraków, 2007. Див. також: *Павлович М.Б.* Од Есклавіоније ка Југославији. Сремски Карловци-Нови Сад, 1994.

¹⁰ *Foucault M.* The History of Sexuality. Vol. 3: Scientia Sexualis. London, 1984.

¹¹ *Casson L.* Podróże w starożytnym świecie. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1981.

¹² *Cassirer E.* Philosophie der symbolischen Formen. Dritter Teil: Phänomenologie der Erkenntnis. Berlin, 1929; *Лотман Ю.М.* Лекции по структуральной поэтике. Тарту, 1964.

ність прийняла також культурна антропологія¹³. Сьогодні береться до уваги й когнітивістика та її термінологія, особливо трактування нею орієнтальної онтологічної метафори та метонімічних конструкцій¹⁴. Когнітивна перспектива дає змогу описати ефект метафоризації в тексті з огляду не лише на стилістичну оцінку метафори, а й на її пізнавальний і смислотворчий вимір, що уможлиблює розгляд окремих метафоричних визначень, які мають форму метафори і служать метафоризації, а також описують культурну (географічну, історичну) топографію Балкан і Сербії як частини регіону та національний характер Сербів – мешканців цієї території.

Нарація Мері Едіт Дарем “Через сербські землі” (Лондон, 1904) започатковує сегмент мандрівного опису Балкан ХХ ст. – тексту своєрідного, що має різні прояви¹⁵. На підставі метафоричної мови мандрівної оповіді М.Дарем, на тлі “британської традиції опису”¹⁶, у пропонованій розвідці розкривається намір авторки “деметафоризувати” і “відчарувати” образ сербської території (“сербські землі” означають тут Сербію, Боснію і Герцеговину). Все ж авторці в цьому реалістичному описі не вдалося уникнути метафоризації цієї своєрідної *licentia poetica* дискурсу про Балкани. Представлений маршрут її подорожі є чимось на зразок белетризованого путівника, який містить опис “наочного” вивчення історії Сербії, її літератури (народна епіка), архітектури (церковної і світської) чи малярства (фрески). (Де)метафоризування Балканів британською мандрівницею інтерпретуємо як парафразу веберівського “відчарування світу”.

Нарація, що виникла як результат першого перебування авторки на Балканах у 1900 р.¹⁷, представляє “пізнання Балканів” на правах “першого погляду”, а отже, має цінність спонтанності експресії, “свіжості” погляду; водночас тут постійно присутнє усвідомлення британської політичної перспективи в так званому “балканському питанні”. Подорожі британки на Балкани передувала інтелектуальна підготовка (складання карти подорожі, вивчення мови, врахування політичного та культурно-андрівного контексту)¹⁸. Якщо скористатися висловлюванням німецького антрополога Юргена Бол-

¹³ Roland Barthes. *Mythologies*. Paris, 1957; Roland Barthes. *Éléments de sémiologie*. Paris, 1965.

¹⁴ Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago, 1980; Lakoff G., Johnson M. *Metafory w naszym życiu*. Warszawa, 1988, а також: Inny sposób myślenia o edukacji: metaforyczne narracje. Kraków, 2007; *Języki metafory*. Т.1. Literatura, teoria, język, przekład. Elbląg, 2009.

¹⁵ Дарем М.Е. Кроз српске земље (1900–1903). Београд, 1997. Британський мандрівний текст і специфіку викладу М.Дарем характеризує С.Ігначевич (*Игначевич С. Земља чуда у изломљеном огледалу* (поново). Београд, 2000). Цей текст застосовує популяризовану реляцію Ребеки Вест (Cрно jagne i sivi soko, 1941), метафоризацію в “косовському” дусі, відому в Англії з ХVІ ст., порівн. Сербія. Српски народ, српска земља, српска духовност у делима страних аутора / (опрац.) Р.Дамјановић, Н.Томић, С.Ђосић. Београд, 1997. Еманациєю цієї нараційної традиції є висновок британки: “Избављење Старе Србије и уједињење свих Срба је звијезда водила по којој се Србин управља, мета његових чежњи, идеал за који живи и за који је спреман умријети” (Дарем М.Е. Кроз српске земље. С.234).

¹⁶ Јовановић В. Британски путници у ХХ веку о нама. Београд, 2003; *Рустућ Љ.П. Британски путописци о Београду у другој половини ХІХ века // Београд у делима европских путописаца*. Београд, 2003; *Игначевић С.М. Земља чуда у изломљеном огледалу: moderni britanski pisci i jugoslovenska tematika*. Београд, 2000.

¹⁷ Durham M.E. *Through The Lands of The Serb*. London, 1904.

¹⁸ Як стверджує Вуядин Міланович, знання історично-політичних реалій регіону, стратегії європейської політики так званих великих держав стосовно Балканського півострова, традицій мандрівного дискурсу про регіон свідчать про високу компетенцію авторки. В її реляції виявляються алузії до найпопулярніших описів регіону німця Бенедикта Куріпешича (*Kuripešić B. Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530*. Beograd, 2001) чи італійця Альберта Фортиса (*Alberto Fortis. Viaggio di Dalmazia*. Venecija, 1774), а також до найважливіших британських популярно-наукових напрацювань “балканського питання”. З огляду на зафіксований у них образ світу, сигналом цієї інтертекстуальної реляції є, наприклад, термінологічні метафори: кордону, шляхетного героїзму, чужості краю і народу, екзотики.

тена, вона продемонструвала підхід бажаної “міжкультурної компетенції”¹⁹, що надає їй твердженням актуальності: “Али у Србији, (...) не можете никад изгубити из вида политичку ситуацију, која је страшна и опасна. Србија је одвећ мала да би опстала сасвим сама. Споља је окружена Аустријом, Турском и Бугарском. Прва је полако стеже, приправна да је цијелу прогута, ако искрсне погодна прилика; друга још држи срце старог Српског царства; а са трећом Србија се свађа још од седмог вијека. Унутар земље Србију раздиру страначки сукоби око тога којој од Сила је паметно да се приклони, а ове странке играју онако како неко споља вуче конце” (с.115); “Србијанац је, кад није огорчен политиком, најљубазније створење”; “просјечан Србијанац све ради на лежеран начин”.

Прочитання метафоричної мови мандрівної нарації М.Дарем про Балкани вимагає контекстуалізації її записів в тогочасному британському мандрівному дискурсі, особливо висловлювання на тему актуальних політичних подій у регіоні та політики Королівства Сербії, а також у біографії авторки. Це важливо з огляду на комунікаційний характер нарації британки в контексті британського дипломатичного дискурсу, конвенціоналізована метафорика якого (незначною мірою) присутня в її мандрівній оповіді.

У мандрівній нарації Мері Е.Дарем спостерігається спеціалізоване (ейдетичне) розуміння прийому метафоризації шляхом застосування засади “нарації як метафори” (“метафоричної нарації”)²⁰, де на метафоричність вказують “експліковані значення нарації”, через алузії до історично-політичного контексту. Метафоризація тут означає також застосування термінологічної метафори, тому оповідь набуває метафоричного значення шляхом вживання певних метафоричних формул.

У створеному авторкою образі Балканів використані цікаві образотворчі прийоми²¹. Сприймаючи світ образами, М.Дарем аналізує пізнавану “провінцію Європи” за допомогою образів, зрештою, образ також передає її концептуалізацію світу. Уривки тексту з дієслівними формулами, що означають зорове сприйняття, конотують оцінювання (“не можете никад изгубити из вида”; “Србија ми је изгледала као”; Посматрач/Посматрала сам; “призор у очима Европе”), показують, що в її описі “метафора набуває постаті реальної мови образів”²²: “Србија ми је изгледала као овај брод у борби с бујицом, с тужном разликом што на њеној крми нема јаке руке која би је спасила од бродолома” (с.159).

Про багатозначність у нарації британки свідчить багато онтологічних конструкцій, які можна вважати текстуальними проявами культурної антропології:

А. “Мандрівна точка зору” нараторки²³.

Тогочасний “мандрівний горизонт розуміння” М.Дарем насправді декларує бачення “сербськими очима” (локальне/свійське/внутрішнє сприйняття дійсності), разом з тим, її компетенція британської мандрівниці дає про себе знати в автобіографічних дигресіях, мандрівних враженнях, політичних коментарях, у використанні місцевих анекдотів, висловлювань, фразеологізмів тощо. В цьому описі подорож зберігає пі-

¹⁹ Bolten J. Interkulturowa kompetencja. Poznań, 2006.

²⁰ Kaniewska B. Od metaforycznej narracji do narracyjnej metafory // Porwani przez przenośnie. O literaturoznawczych metaforach. Poznań, 2007 // Poznańskie Studia Polonistyczne. T.51. S.19–28.

²¹ Belting H. Antropologia obrazu. Szkice do nauki o obrazie. Kraków, 2007.

²² Willis P. Wyobrażenia etnograficzna. Kraków, 2005. S.35.

²³ Kozicka D. Podróż jako czytanie świata. Ryszarda Kapuścińskiego wędrówki z Herodotem // Dziedzictwo Odyszeusza. Podróż, obcość, tożsamość, identyfikacja, przestrzeń. Kraków, 2007.

знавальну цінність (“све врло забавно на неки начин”), а мандрівна перцепція регіону у викладі британки має порівняльний характер (“Еурога w miniaturze”; “искуства путовања као преко цијеле Европе”; “у загрљају дивљине”): “цивилном посматрачу са стране изгледа да Србија троши велике паре на вањски сјај, и да је неко ко се шета у свили и кадифи, а оскудијева у хљебу. Трсећи се да направи сјајни призор у очима Европе, она се изједа изнутра” (с.128);

“И док сам одлазила и пролазила кроз богате удољине и травната побрђа и размишљала о многим љубазним пријатељима који су ми помагали на путу, жалостило ме је да земља са тако великим могућностима и таквим обиљем онога што је добро и љепо у њој буде доведена, лошом владом, у такав шкрипац да се официри нуде на продају по улицама” (с.131);

“Сусрела сам се са три језика, упознавала посебности двију нација, била у четири полицијске станице, двије царине, три воза и на једној лађи, купила двије карте са два различита новца” (с.125).

Б. Нарација про подорож функционує як запис “пізнання Балканів” (“нарација як онтологія”).

Наявність у мові британської мандрівниці метафоричних висловів образного характеру (запозичених також з повсякденного мовлення) пов’язана з її особистісним сприйняттям світу, життєвими постулатами і поглядами (суспільними і політичними). Представлена нарціја стає місцем конфронтації двох моделей дійсності, відтворених за допомогою онтологічної метафори, побудованої на антитезі “Схід–Захід” – метафоризація спостерігається через екзотизацію (часто – анімалізацію): Балкани – це “дикість”, “дивність”, цивілізаційна “пуста” (“мртви свијет”, “пустош”, “самотни крај”). Топографічна та расова дикість і дивність тут є похідними екзотики²⁴. “Екзотичність є психологічною категорією, що означає особливе забарвлення сприйняття світу”²⁵, а отже, “налаштування на пошук і сприйняття відмінності”²⁶. У випадку нарціји М.Дарем вона може знаменувати потребу “конфронтації різних фаз тієї ж культури” (“као у дан кад су биле створене”). Для опису місцевих народів авторка застосовує цікаву екзотизацію шляхом інфантилізації – вона представляє їх “дикість як дитинність” (“стидљиво биће дивљег изгледа”, “млади варварчићи обузети игром”).

Конвенційний в гатунку *itinerarium*, екзотизований етнографізм нарційного погляду нараторки передають зафіксовані в поточній перцепції мандрівні синтагми “невідомий крај” (“непозната земља”, “Србија је за Енглеску скоро непозната земља”). Актуалізація віддаленої від цивілізації Сербії, метафоризованої через дискурс, тут має певне підтвердження – “Србија је управо сада на лошем гласу у Енглеској”²⁷, “далекий народ” (“далеки кутак Европе”, “крај свијета”, “забачен крај”), а особливо “дикість людського вигляду”. Необжитість місця (“бесплодна дивљина”, “беспутна дивљина”)

²⁴ Характерну для європейського культурного середовища потребу екзотичності Анджей Стофф описує таким чином: “Те, що помічене, теж підлягає інтерпретації і навіть перетворенню згідно з образом світу спостерігача” (*Stoff A. Egzotyka, egzotyzm, egzotyczność. Próba rozgraniczenia pojęć // Egzotyzm w literaturze. Szczecin, 1990. S. 12.*)

²⁵ *Stoff A. Egzotyka, egzotyzm, egzotyczność. S.9.*

²⁶ *Ibid. S.19.*

²⁷ *Рустий Љ.П.* Британські путописци о Београду у другої половини XIX века. Београд, 2003; Дослідник підкреслює, що Балкани були маловідомими як британській дипломатії, так і громадській думці до 60-х років XIX ст. – до часу опублікування реляції Г.Муір Макензі (G.Muir Mackenzie) і А.Р.Ірби (A.P.Irby) з їх подорожі Туреччиною, Грецією, Чорногорією, Сербією та Боснією і Герцеговиною (*Putovanje po slovenskim krajevima Evropske Turske. London, 1866.*)

і нецивілізованість народу передає передовсім його дикий вигляд; у спостереженнях авторки повторюється окреслення “людська звијер” (“чудан животињски изглед” мешканців, їх “животињска природа”, їхня поведінка “као дивља звијер”); врешті, вживається важливе для сприйняття висловлювання про “сфінксовий”²⁸ характер Балканів. Під пером М.Дарем відбувається актуалізація метафоризованої Сербії, зафіксована в образі таємничих потомків давніх героїв. Ту ж нараційну традицію актуалізує опис, в якому авторка особливо виділяє фізичну красу мешканців (як чоловіків, так і жінок), їхню гідну поставу; вона вдається до метафоризації на зразок “(прекрасне) обличчя – дзеркало (прекрасної) душі” (“они су свијесни да је њихово лице све њихово богатство”, “показивали своје богатство на самима себи”, “неки од ових дивљака су изузетне љепоте”). Орієнтальна риса місцевих жінок – закриті обличчя, що, зазвичай, викликає еротичні асоціації: жінка = незнані (Заходові) обітничі (східної) еротики (звідси заслонене обличчя), що проявляється у традиційному “чоловічому” мандрівному дискурсі. “Чоловіча” метафорика, яка представляє локальну героїчну традицію (чоловік-воїн) помітна у дискурсі М.Дарем при персоніфікації Чорногорії, актуалізованій у символіці шляхетного мужа, борця за свободу цих земель (романтична ідеалізація представлена словами “див”/“витез”/“дин”).

В оповіді М.Дарем екзотичність регіону посилюється через вживання топографічної метафори *targu/targowiska*, баналізоване значення якої як місця публічного життя²⁹ замінила експресія антрополога культури (“бескрајна ријека чуднога свијета”). Антична назва торгівлі тут трактується як символ сприйняття цивілізації, стосунків між людьми, розмаїття культур і навіть алюзія до інтерпретації екзистенції людини (*Pitagorejskie “targowisko życia”*)³⁰. Екзотизм *базар*³¹ (“пазар”, “вашар”³²), замінений сербським синонімом “чаршија”³³, виконує метафоричну (ейдетичну) функцію в описі багатонаціонального *forum*: “На чаршији доље поред ријеке, са њеним лавиринтом од уских кривих сокака, трошним дашчарама и рђавом калдрмом, живот тече баш исто као што је код нас прије више вијекова” (с.79);

“Да се види чаршија у своме пуном сјају, мора се тамо отићи сриједом: то је “пазарни дан”, и сав свијет из околине се ту слегне. На “пазарни дан” Скадар је крцат необичним особењацима - ношње настране, смијешне, необичне и прекрасне а пут је од раног јутра пун стада, товарних грла и њихових власника. Стока исто тако чудна као и они који је гоне...” (с.81);

“Сви се они стапају у једну бљештаву и испрерлетану масу, која се може размрсити једино по рангу. Кад сам први пут уронила у ту незаборавну слику, видјела бљесак љетног сунца, богате сјенке сумарака, величанственост, прљавштину, сјај, ђубре, боје ...” (с.83).

Завдяки застосованим прийомам метафоризації, оповідь М.Дарем актуалізує при- таманну британському мандрівному дискурсу онтологічну метафорику, що підтверджує усталену думку, нібито Балкани – це світ несучасний, анахронічний, “зачарований”,

²⁸ Крім традиційного (загадковість, таємничість), тут проявляється спеціалізоване значення символіки сфінкса – синоніми влади і справедливості (див.: *Kopaliński W. Słownik mitów i tradycji kultury. Warszawa, 1985.*)

²⁹ “Главна места на којима су се грађани окупљали ради међусобних сусрета, пословања и забаве били су градски тргови, средишта урбаног живота” (Приватни живот у српским земљама средњег века. S.99).

³⁰ *Kopaliński W. Słownik mitów i tradycji kultury. S.11–72.*

³¹ 1) Ринок в Туреччині, на якому продавали полонених; 2) базар, ринок; місце, де головним чином продавали провіант для війська (*Stachowski S. Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim. Kraków, 2007. S.41.*)

³² З угорської – “ярмарок” (*Skok P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb, 1971. S.568.*)

³³ Туризм перського походження, що вживається на Балканах і означає “торговище” (*Skok P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. S.297.*) Це слово існувало в польській мові у значенні “торгова дільниця міста, торговище, площа” (*Stachowski S. Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim. Kraków, 2007. S.41.*)

“країна чарів” (“земља чуда”)³⁴, “жива історія”, підпорядкована її логіці, наперекір поступу і модернізації, які несе ХХ ст. (“старовременска земља”, “*sic transit*” мјесто”, “живот тече баш исто као што је код нас прије више вјекова”, “изгледали су као да долазе из другог доба и неког другог свијета”, “као да припадају некој непознатој и неукрофеној прошлости”): “Србија се бори да постане Запад, бори се да буде савремена, и то је она страна коју она окреће ка свијету од којег је била тако дуго одсјечена. У срцу чува старе, старе обичаје чији се коријени губе у дубокој прошлости...” (с.140).

Автор твору не визнає культурної колористичної традиції, що пов’язує чорний колір із запереченням і злом³⁵ і проявляється в “чорному” візерунку балканських слов’ян, дикунів і розбійників, кровожерливих варварів. Вона також не погоджується з негативною характеристикою турків, перенесеною *per analogiam* на слов’ян (“ђавољи Турци”). Бажання відчарувати світ, зафіксований певним чином у мандрівному дискурсі Європи, диктує їй таке речення: “Балкански Словени нису тако “црни” како се то често истиче” (с.272).

В. Спосіб запису передає онтологічну концепцію “нарації як візії”, внаслідок котрої виникає “культурна оповідь”.

Концептуалізація образу світу в категоріях повторюваної наративної секвенції (послідовності), що ґрунтується на переконанні в повторюваності історії, вказує на стереотип “західноєвропейської” нарації сприймати регіон як постійно нестабільний (“крвава ивица стварности”). На її основі нараторка розвиває можливі сценарії історії Сербії (Боснії, Чорногорії), вписаної в символіку “балканської доли” (і в ній заклиятих): “Неколико седмица сам посматрала цивилизацију вијековима далеку од “краја свијета”, и ствари изгледају врло различите с те тачке гледишта, различитије него што ико ко живи у неком крају Европе уопште може појмити” (с.270);

“Отишла сам са Балкана не са “Збогом” већ са “До виђења” (au revoir). Прича о његовим народима је трагична, њихова будућност изгледа црна. (...) Према тому изгледа мало неразумно очекивати да балкански народи буду примјер остатку свијета у одбацивању међунационалне зависти и националних тежњи. (...) Међунационална завист је сигурно у коријену садашњег тужног стања ствари на Балкану, али то је завист не само балканских народа већ она иста која и у других народа за које се мисли да су старији и мудрији, чије су свађе чак дужег трајања” (с.71).

Балканський “змішаний” світ, виражений через експресію краєвидів (середовищ, місць, звичаїв), розкривається завдяки екзотизмам: (мусульманському) весіллю, (православному) похорону, (циганському) таборф, (багатонаціонального) ринку; він апелує до візуальної перцепції адресата і його етнографічної уяви³⁶ через колористичну експресію (“жесток судар боја”), збагачує його міжкультурну компетенцію емоційно змальованими реаліями регіону. Однак чи “відчарування” регіону не перетворюється на його повторне зачарування?

“Србија је задивљујућа земља. Што више сам је упознавала, све јачи утисак је на мене остављала њена велика плодност и њене велике могућности, њена богата и благо вјетровита побрђа, и њене водом богате котлине. Жито, винова лоза, дуван, поврће и сваковрсно воће обилно успијевају чак и уз садашње најпримитивније методе обраде. Са знањем и нешто капитала, Србија би била богата земља. На несрећу нема ни једно ни друго; жалосни политички сукоби који раздиру краљевину скоро да онемогућују да се добије ни једно ни друго, а мали број одважних и интеллигентних људи бори се против скоро немогућих чудеса” (с.150).

Переклад з польської *Світлани Винниченко*

³⁴ *Игњачевич С.* Земља чуда у изломљеном огледалу (поново). Београд, 2000.

³⁵ *Kopaliński W.* Słownik mitów i tradycji kultury.

³⁶ *Willis P.* Wyobraźnia etnograficzna. Kraków, 2005.

**“THROUGH THE LANDS OF THE SERB”
BY M.E.DURHAM – ACCOUNT IN THE CONTEXT
OF EUROPEAN TRAVELLER’S NARRATIVE**

Jolanta DZIUBA

*University of Gdansk
55, Vita Stvoshia Str., Gdansk 8-952 (Poland)
The Chair of Slavonic Studies
e-mail: filjd@univ.gda.pl*

Through characterizing metaphorical language of the traveller’s account “Through the lands of the Serb” (1904) by Mary Edith Durham, against a background of the European discourse on the Balkans, this presentation indicates the authoress’s intention to demetaphorize and demystify the Serb territory (Serbia, Bosnia and Montenegro). Apart from ontological metaphors, traditionally present in the European travel discourse, the British authoress spins a colourful ‘cultural story’, in this way strengthening an exotic picture of the region.

Key words: traveller’s discourse, exotisation, metaphorisation, cognitive method, perception.

**“ЧЕРЕЗ СЕРБСКИЕ ЗЕМЛИ” МЕРИ ЭДИТ ДАРЕМ –
ЗАПИСКИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ
СТРАНСТВУЮЩЕЙ НАРРАЦИИ**

Йоланта ДЗЮБА

*Гданский университет
ул. Вита Ствоша, 55, Гданск, 8-952 (Польша)
Кафедра славяноведения
e-mail: filjd@univ.gda.pl*

В статье предпринята попытка в свете характеристики метафорического языка странствующей реляции “Через сербские земли” (1904) Мери Эдит Дарем, в контексте европейского дискурса на Балканах, показать ее стремление метафоризировать и демистифицировать сербскую территорию (Сербию, Боснию и Черногорию). Кроме онтологических метафор, традиционно присутствующих в европейском странствующем дискурсе, британская писательница рассказывает многоцветную “культурную историю”, таким образом усиливая экзотическое представление о регионе.

Ключевые слова: странствующий дискурс, экзотизация, метафоризация, когнитивный метод, перцепция.